

ըլլալ, և մեծերու առաւելութիւնը այն է որ կրնան իրենց խոնարհութեան մէջ իսկ գտնել իրենց կացութիւնը սրբացնելիք բան մը, և իրենց կացութեան մէջ գտնել բան մը որ իրենց խոնարհութիւնն ամենէն սուրբն ու ամենէն թանկագինն ընծայէ առաջի Աստուծոյն: Սուրբ Կոյսը երկինքի բարձրութեան փոխեցաւ ինչու որ ամբողջովին խոնարհեցաւ իր հաւատարմի և հնազանդ հոգւոյն բովանդակ խորութեամբը:

* * *

Ո՛վ Սուրբ Մարիամ, դուն որ երկինքի Իսկուհին, Երանուհին, Թագուհին ու Սրբուհին ես, բարեխօսէ՛ որ մեր մայրերն ու քոյրերը տաժանագին կրթանքով և անհամեմատ զոհողութիւններով կարենան ըլլալ քեզի ճշմարիտ անուանակիցներ, և իբր իսկակեան և երանելի հոգիներ արժանանան սրբութեան քաղին: Հրեշտակ ի մարդկանէ, որ զերգանց մայրն եղար, բարեխօսէ՛ բոլոր մայրերուն համար, որպէսզի կարենան Աստուծոյ կամբքին հաճելի բարձրութեան և շնորհքի մէջ պահել մայրական սուրբ կոչումը: Մարմնատեսիլ քեզիմէ, քու կուսական անըծութեան շնորհէն կաթիլ մը ցօղէ բոլոր կոյսերուն և կուսական հոգիներուն վրայ, որպէսզի կարենան անաղարտ և սուրբ պահել բովանդակ նուիրականութիւններն ու սրբութիւնները: Մեղեք Աստուծոյ, որ Աստուածորդին առ մեզ ինքեցեցիք քու խոնարհութեամբ, բարեխօսէ՛ մարդկային ազգի վերջափնի ծննդեան և փրկութեան համար: Խորան Բարձրելոյ և Տաճար Սրբութեան, որ Ս. Հոգւոյն ընդունարան հանդիսանալով կենաց և շքեղ շնորհակց արժանիքներովդ պանդեցիր, բարեխօսէ՛ որ մեղաւորներս ըլլանք մէկ մէկ կենդանի տաճար ու խորան Աստուծոյ: Աղաչեա՛ վառ մեր զառէքէն զմարմնացեալն Աստուած, որպէսզի Վենբափոխանդ հրաշալի փառքին, անոր առթած միջոցաւ խոնարհեան և մեզի ներշնչած յոյսի խորհուրդին առջև, թէ երկինքի գոռը մեզի համար ալ բաց է և թէ յանձինք քու ներքէն հզօր բարեխօս մը, ըլլանք հնազանդ և արի, հաւատարմի ու խոնարհ:

ՇԱԽԱՐՇ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ԿՐԾՆԱՓԻԼԻՍՈՓԵՅԱԿՆԸ

ԻՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԿԱԶՄԸ

«Իրականութեան աշխարհը
արժեքներու աշխարհն է»:
ՊՐԱՏԼԻ

Կամքը կը գործէ միշտ ի խնդիր Արժեքի կամ Բարիին զոր ստեղծելը կամ վայելելը իր գործունէութեան առանցքը կը կազմէ: Այո՛, կամքը ճիշդ աշակերպ գործելուն համար է որ ինքն իր մէջ ունի իր բացաւարութիւնը, և ինքն իրմով հասկնալի է ու Ասիկա պիտի առաջնորդէ մեզ, անկալելու որ ինչ որ կամքը կը ստեղծէ կամ ինքնիւն Բարի է, կամ միջոց մըն է Բարիին: Աւելին: Եթէ ինչ որ ստեղծուած է՝ Բարի է, ոչ միայն իբրեւ միջոց մը՝ այլ ըստ ինքեան, կը հետեւի որ անոր բուն իսկ էութիւնը կամ գոյացութիւնը Բարի է ու Աւելի հոգեւեները չեն երթար ըսելու որ Բարին էութիւնը կամ գոյացութիւնն է բոլոր գոյ եղող բաներուն: Բայց իրաւունք ունինք, նոյնիսկ հարկադրուած ենք ընդունուած ենթադրութեան կողմէ՝ ըսելու թէ ինչ որ գոյ է պէտք է կամ միջոց մը ըլլայ գոյացապէս Բարի բանի մը և կամ ըստ ինքեան գոյացապէս Բարի բան մը ըլլայ: Ըստ այսմ կը մտնենք նոր հարցի մը մէջ իրականութեան եւ Արժեքի յարաբերութեան մասին:

Այն անձկութիւնները, որոնց ենթակալ է ժամանակակից իմաստասիրութիւնը, Տիեզերքի մասին բացատրութիւն մը գտնելու իր ճիգերուն մէջ, պիտի փառատին հիմէ որունէ այդ բացատրութիւնը՝ Աստուծոյ լիակատար ըմբռնումի մը մէջ և ներկայացնէ զայն կամքի եղբրեով:

Հարցը զոր պիտի հետապնդեմ այժմ սա է. պէ՛տք է ըմբռնենք իբրեւ իբրեւ իրարմէ անկախաբար գոյութիւն ունեցող բաներ, որոնք Արժեքը իբրեւ յատկութիւն ունին, թէ՛ պէտք է խորհինք Արժեքի մասին իբրեւ ինքնին ճշմարիտ իրականութիւնը որ կ'իրադրուի իր զանազան ձևերը՝ որպէսզի ինքեցեցիք իր իրաւունք մէջ — կամ ստեղծելով իրենց այլ նպատակին համար՝ շնորհիւ Աստուծոյն կամքին:

Կը կարծեմ թէ մեր դժուարութիւնը կը ծագի այն իրողութենէն որ՝ իմաստա-

ինչդերնեքու և կառավարել իր ոստանը այս գերագոյն սկզբունքին լոյսին տակ, Բայց Բարոյականի և Քաղաքականի ուսումնասիրութիւնը չէ օգտագործած Բարին՝ հասկացողութեան մէջ, Ս. Ռովման Ագուինացին թէ և իրաւար կը նոյնացնէ Բարին էութեան (being) հետ, բայց կը տարուի էութիւնը Բարին առաջ զնեւ, վասնզի էութիւնը առաջին առարկան է իմացականութեան, և ասոր հետեանքը ան կ'ըլլայ որ արժէքի ամբողջ յղացքը գրեթէ կ'անյայտանայ: Գոյացութեան իր տուած սահմանը, իբրեւ բան մը որ գոյ է ինքն ըստ ինքեան, երբեք չմղեր զինքը նոյնիսկ նըկատելու որ՝ արեւօք այդ սահմանումը նոյն բանը ըսել չէ՞ թէ՞ Գոյացութիւնը և Բարին (կամ Արժէքը) համարել եզրեր են:

Բայց գոյացութեան (այսպէս սահմանած) նոյնութիւնը Արժէքին հետ անխուսափելիօրէն կը հետեւի Աստուածեան տեսութեան ընդունելութենէն: Տիեզերքը պէտք է ըմբռնել իբրեւ բան մը որ իր սկիզբը և միութիւնը կ'առնէ Ստեղծագործ կամքէ մը:

Սակայն կամքին անհրաժեշտաբար կապուած է Բարին կամ Արժէքը. հետեւաբար իբերու մէջ ամենէն հիմնական տարրը իրենց Արժէքն է: Ասիկա, այսինքն Արժէքը, յատկութիւն մը չէ՞ զոր ունեցած են իրեքը պատահաբար, այլ կազմիչ սկզբունքը՝ ճշմարիտ իսկութիւնն է ամէն գոյութեան: Ագուինացին կ'ըսէ որ՝ օեւ է բան այնչափով կատարեալ է որչափով որ գոյութիւնն ունի, և թէ՛ ամէն ինչ բարի է այնչափով՝ որչափով որ գոյութիւնն ունի:

Ասոր հակադարձն է բեղուն ճշմարտութիւնը. ամէն ինչ այնչափով գոյութիւն ունի որչափով որ բարի է: Վերջնական իրականութիւնը և նախնական հիմքը ամէն ինչի գոյութեան՝ ստեղծագործ Աստուածն է, որուն մէջ ամէն արժէք յաւիտենապէս իրական է: Արժէքը իբրեւ անմիջական առարկան Ստեղծագործ կամքին, ինքնին երկրորդական հիմքն է բոլոր ստեղծուած բանեքու գոյութեան (being): Հետ այսմ Արժէքը՝ իրագործման կարգին մէջ՝ գոյութեան (existence) առաջ է: Բայց Արժէքը Գոյութիւնն չէ, ու պէտք է գոյութիւնն ըստանայ որպէսզի իրականութեան մաս կազմէ. միւս կողմէն՝ իրողութիւնն է որ ամէն

ինչ գոյութիւն կը ստանայ կամ իբրեւ միջոց կամ իբրեւ անդրուար Արժէքի:

Արժէքի այս տեսութիւնը, իբրեւ բան մը որ Գոյութեանն առաջ է, և հիմքը՝ գոյութեան, դիւրին չէ արտայայտել հակառակ տեսութիւնէն որդեգրուած եզրերով: Արդարեւ նոր տեսութիւն մը չէ ան, որովհետեւ ան, ինչպէս ըսուեցաւ, տիրական գաղափար մըն է Պղատոնի մտածումին մէջ: Բայց այս տեսութիւնը արտայայտելու համար յատուկ լեզու մը չէ ձևակերտուած, և նոյնիսկ այս խորհողներ, որոնց փափաքն է եղած Արժէքին առաջնակարգ տեղ մը տալ, յաճախ չեն կրցած խուսափիլ իրենց գործածած լեզուին կողմէ յարուցուած խոչընդոտներէ: Թերեւս մենք խուսափինք նմանորինս խոչընդոտներէ, երկատի առնելով Գոյացութիւնն եզրին գաւնազան իմաստները, որոնց մէջ զատորոշութիւն մը զննել շատ կարեւոր է մեր տեսութեան համար:

Եթէ կարելի ըլլար անգիտանալ ցարդ գործածուած արտայայտութեան բոլոր ձևերը, ևս ստիպողական պիտի նկատէի որ Գոյացութիւն եզրը գործածուի միակայն Բանն իմաստով. այդ պարագային Գոյացութիւն (substance) = Արժէք + Գոյութիւն (Existence): Սակայն չենք կրնար սահմանաւ սա տեսութիւնը թէ, ըստ բառին սովորական գործածութեան, բանի մը Գոյացութիւնը տարբեր բան մըն է քան այդ իրական բանին ամբողջութիւնը. ինք ըլլալով տարբեր բան մը իրական բանին ամբողջութեան կարգ մը տարբերէն. օրինակ՝ անոր պատահական յատկութիւններէն: Արդ ես կը կարծեմ որ եթէ երբեք բառը այս իմաստով գործածուի այն ատեն Գոյացութիւնը ուրիշ բան չի նշանակիր բայց եթէ Արժէք: Արժէքը իրական բաներուն մէջ այն տարրն է որ թէ՛ անոնց ըլլալուն պատճառն է և թէ՛ կ'ընէ զանոնք այն ինչ որ են, և այսպէս պատշաճապէս կոչուած է Գոյացութիւն: Բայց իմաստի այս առումին մէջ գոյացութիւնը պէտք է զատորոշուի ներկայ Գոյութեան (actuality): Յաւիտենականօրէն՝ բոլոր արժէքներ իրագործուած են Աստուծոյ մէջ. բայց ժամանակին մէջ բոլոր արժէքները իրագործուած չեն հոս և հիմայ:

Ստուգապէս ճիշդ է թէ Արժէքը լոկ իրագործուած է (actual) գաւնազան բանեքու

մէջ որոնք արժէք մը կը ներկայացնեն. ու ան ա՛յն ատեն միայն ամբողջապէս կ'իրաւորժուի, երբ, իբր ա՛յդ՝ այսինքն իբր արժէք՝ գնահատուի գիտակից էակէ մը: Մարդ կը փորձուի զատորշել Բարին բարի բանէն, կամ ստուգելու համար թէ ի՞նչ կը մնայ երկուքէն այդ բաժանուէն վերջ, և կամ միթո՞տ մը ունենա՛լ՝ հասկնալու համար թէ ի՛նչ են անոնք այդ բաժանեալ վիճակի մէջ: Բայց այս ընել կրկնել է սխալ հանոյապաշտ. ներուռն երբ անօթի եմ՝ սնունդ կ'ուզեմ, և ոչ՝ (բացի պատահական պարագայէ) ուտեալու հաճոյքը: Բաղձանքը ընդհանուր բան մը չէ, ինչպէս է հաճոյքը: Եւ սակայն ճիշդ է թէ երբ անօթի եմ՝ ուզածս կերակուրին արժէքը կամ բարին է. բայց այդ անջատ բանն որ չէ կերակուրէն, և նոյնիսկ կարելի չէ պէտք եղած չափով զատորշել կերակուրը սնունդէն:

Ըստ այսմ կամքն ալ կը ձգտի Բարին՝ անոր բոլոր ձեւերուն մէջ. ու երբ Աստուած կը ստեղծէ աշխարհը զի տեսնէ որ բարի է: Անշուշտ կայ չարիքի հարց, և կրնայ ըլլալ որ քանզի իմաստասիրութեան այս ամբողջ կառոյցը. բայց չենք կրնար կանգ առնել հոս անոր ուսումնասիրութեան վրայ(*). մեր դիտումն է նկատի առնել այն միթո՞տը զոր պէտք է հետապնդէ իմաստասիրութիւնը, եթէ ընդունուի սա տեսութիւնը թէ Արժէ՛քը լոկ՝ գոյացական էութիւն մը ունի:

Որչէ է ուրեմն որ Բարոյականը, Քաղաքականը և Գեղարուեստականը պէտք է նկատուին՝ Ուսողականի գծին վրայ՝ իբրեւ Միտքին յատկանշական գործունէութիւն. ներէն. և թէ, յընդհանուրն, առաջին երեքը աւելի կարեւոր են Բնազանցութեան համար քան վերջինը: Տիեզերքին պէտք է մօտենալ նուազ՝ իբրեւ երկրաչափական խնդրի մը կամ տեսութեան մը, և աւելի՝ իբրեւ Տրամայի մը կամ Համանուագի մը, և իբրեւ Ընկերութեան մը՝ որ կազմաւորման պարագայէն մէջ է:

Արդ եթէ Իրականութեան կազմը ըլլայ այնպէս՝ ինչպէս նկարագրեցինք, և եթէ Բնազանցութեան հարցին մօտեցուի վերեւ մատնանշուած ուղղութիւններով, այն ա-

տեն մենք զմեզ կը գտնենք արդէն իսկ կատարուած մեծ միաւորութեան մը առջև: Վարի աստիճանները, ըսած էինք, իրենց կատարելութեան կը հասնին երբ մասնակից եղած են և տիրապետուած՝ իրենցմէ վերիններէն: Անոնք գոյութիւն ունին մարմնացնելու և կամ խորհրդանշելու համար իրենցմէ աւելի բան մը: Տիեզերքը կրօնական խորհուրդի մը իմաստն ունի (sacramental): Ամէն ինչ, բացի Ստեղծագործ կամքէն, գոյութիւն ունի կամ արւատայալտելու համար այդ կամքը, կամ իւրագործելու համար անոր արժէքները եւ հաղորդելու համար այդ Արժէքները այն հոգիներուն որոնք ստեղծուած են այն մասնաւոր արժէքին համար որոնք կ'իրաւորժուին ստեղծագործութեան համագործակցելով, եւ կամ գնահատելու համար այդ արժէքները: Մարդիկ իրենք իսկ կրնան ընել այս գործէն մաս մը: Այս վարդապետութեամբ աշխարհի մէջ իրերու իրականութիւնը չի բաժնուիր անոնց մեր տուած նշանակութիւնէն — Բարեկամ մը, պատերազմի ընթացքին, տուաւ ինծի լուսաբանութիւն մը՝ ցուցնելու թէ որչափ սովորական բան մըն է արժէփոխութիւնը (transvaluation) որ այս տեսութեամբ միակ իրակն գոյացափոխութիւնն է (transubstantiation). ենթադրենք մարդ մը կուգայ ինծի, և գետնին վրայ գտնելով գունաւոր կերպասի կտորներ, կը սկսի պարել անոնց վրայ. ես այդ մարդը տաղտկալի արարած մը կը նկատեմ, բայց այդչափ միայն: Սակայն ենթադրենք որ այդ կերպասի կտորները իբրաւ կարուած ըլլան և վերածուին իմ ազգային դրօշակին, և նոյն մարդը գալ ու պարէ անոր վրայ. կիցով գուրս պիտի վտարէի զինքը:

Ասիկա բազմապատարա շնչին օրինակ մըն է, որովհետեւ ամէն պարագային դրօշակի մը խորհրդանշական իմաստ ունենալը զուտ պայմանադրական բան մըն է: Եւ սակայն նոյն իսկ ա՛յս պարագային արտաառց է ըսել որ դրօշակի իրականութիւնը նոյն է կերպասի կտորին իրականութեան հետ: Արդարեւ ճիշդ է թէ պատահական յատկութիւնները (accidents) նոյն են. գոյացութիւնը փոխուած է:

Մենկնելով այսպիսի պայմանագրական խորհրդանշանէն կրնանք երթալ այն խոր-

(*) Այս հարցով զբաղելու փորձ ըրած եմ Meus Creatrix-ի մէջ,

հրդանշութեան (symbolism) որ գոյութիւն ունի Մեծ Արուեստին մէջ, Հոս երեւան կուգայ այն սկզբունքը թէ՛ որպէսզի իր մը ճշմարիտ կամ (ինչպէս այլուր անուանած եմ) էական խորհրդանշիչ ըլլայ, պէտք է որ ինքն իսկ ըլլայ անհատական արտայայտութիւնը այն բանին զոր կը խորհրդանշէ: Այսպէս՝ Մակլէթ կրնայ խորհրդանշել փառասիրութիւնը, որովհետեւ ինք անհատաբար շատ փառասէր մարդ մըն էր: Մեծ Արուեստին մէջ գոնէ, խորհրդանշանք եղական է. հոն չկայ ուրիշ ըսելու կերպ մը քան այն կերպը զոր արուեստագետը գործածած է: Էմբոյնքն իշխանաւոր խօսքին պէս. օրաուր մէկ է որ կ'արտայայտէ զայն: Եթէ մէկը, Արեւիկ Լիւր կարդալէ կամ Պեթովէնի Հինգերորդ Համանուագը ունենդրելէ վերջ, հարցնէ թէ ի՞նչ կը ֆանսկեն անոնք. կրնամ ըսել իրեն միայն, թէ իւրաքանչիւրը լոկ ինքզինքը կը նըշխանէ. այս հաւատաւոր ծայրագոյն հակառակն է ըսելուն, որ, երկուքն ալ անիմաստ են:

Ստեղծագործ Արուեստի բարձրագոյն ոլորտին մէջ, զոր կը կոչենք մարդկային վարմունք, փնտռուած բարին կամ արժէքը Անձնաւորութիւնն է (կամ նկարագիրը) Ընկերականութեան մէջ (in fellowship), ենթացրուած իր բոլոր այլազանութիւններով: Արարքները Արժէք ունին այն տոնն երբ կը խորհրդանշեն ե կ'իրագործեն նկարագիր մը կամ Անձնաւորութիւն մը:

Անշուշտ խորհրդանշութիւնը եւ արժէքը կ'ենթադրեն ենթակայական տարր մը. և եթէ խորհրդանշանը իրապէս արտայայտիչ պիտի ըլլայ, կամ, ուրիշ խօսքով, եթէ անիկա իրական խորհրդանշան մը պիտի ըլլայ, այնպէս պէտք է ըլլայ որ հասկցուի այն միտքերէն որոնց համար ստեղծուած է: Արժէքին մէջ ենթակայական տարրը կը մտնէ իրեւ կազմիչ տարր (և ոչ՝ իրեւ սահմանափակում): Արժէքը գոյութիւն ունի որպէսզի գնահատուի, ու թէն գնահատող միտքը աւելի կը գտնէ արժէքը քան կը ստեղծէ, այսուհանդերձ արժէքը ի քունն է կամ ի հնարաւորութեան մինչև որ գնահատումը գայն չարթնցնէ ու չվերածէ ոյժի կամ իրագործումի (actuality): Արժէքը, մէկ խօսքով, կ'իրագործուի փորձառութեան մէջ, եւ առաւելութիւններէն

մէկն է այս այն իմաստասիրութեան որ իր կեդրոնական սկզբունքը կ'ընէ Արժէքը, և որ այսպէս իր կեդրոնական սկզբունքին մէջ մէկտեղ կը պահէ առարկայախանը եւ հնթակայականը: Եթէ երբեք իմաստասիրութիւն մը կարենայ կառուցուիլ այս հիմքի վրայ՝ գոնէ գաղտ պիտի ըլլայ առարկայականի և ենթակայականի տարանջատութենէն յառաջ եկած գծաւորութիւններէն: Ինչ ալ որ ըլլայ ճշմարտութիւնը ծանօթութեան (knowledge) և իրականութեան (fact) մէջ, տարակոյս չկայ որ իրագործուած արժէքին մէջ ենթական և առարկան միացած են հաւասար եզրերով: Մարդն է որ առավելն անգամ կը բարձրանայ սա հարցին թէ՛ ինչու համար աշխարհ գոյութիւն ունի: Ու այս հարցին պատասխանը կը սկսի տըրուիլ այն ատեն երբ մարդ սկսի գնահատել աշխարհի մէջ ի յայտ եկած արժէքները. որովհետեւ գոյութեան հարցին լուծումը կը գտնուի բարին ճանչնալու փորձառութեան մէջ: Ըստ այսմ ամբողջ տիեզերքը ստեղծուած է ցոլացնելու համար Արարչին բաւորութեան բազմազան երեսները, և յառաջ բերելու համար իր մէջ էականորոնք կաւորենան մասնակցի Արարչին հրճուանքին զոր կ'ունենայ Ան ի տես իր ստեղծած բաներու բարութեան (սեւ ետեւ Աստուած զի բարի են): Խորհրդանշութիւնը, այսպէս, գերագոյն իմաստասիրական սկզբունքն է: Տիեզերքը գոյութիւն ունի արտայայտելու համար Աստուծոյ բարութիւնը այն իմացականութիւններուն որոնք կրնան ստանալ այդ յայտնութիւնը:

Ուրիշ է որ երբ բարձրանա՞ք պարզ պայմանադրական խորհրդանշանէն, որնեւկայացուեցաւ զրօշակի օրինակով, մեծ արուեստին կամ բարոյական վարմունքին իսկական խորհրդանշանին, ենթակայական տարրը կը կորսնցնէ իր կարեւորութիւնը: Ունէ ազգի մը զրօշակը արժէք ունի լոկ անոնց համար որոնք ծանօթ են դրուած պայմանադրութեան՝ թէ զրօշակը կը ներկայացնէ ազգի մը հայրենասիրական ոգին: Այս պայմանադրութիւնը գիտցողներուն համար ևս անիկա կրնայ շատ տարբեր աստիճաններով կարեւորութիւն ունենալ: Սակայն Արուեստի և Վարքի խորհրդանշութեան մէջ այսպիսի այլազանութիւն չի կայ: Մարդիկ կրնան արժէքի զանազան

մարմնացումներու հանդէպ ուժգնութեան տարբեր աստիճաններով հակադրել: Ըստ այսմ ոմանք աւելի կ'ազդուին գոյններէն, ուրիշներ՝ աւելի գիծերէն: Ոմանք հերոսական կորովէն, ուրիշներ՝ համբերատար խոնարհութենէն: Սակայն խորհրդանշութեան այս մակարդակի վրայ տարակոյս չկայ թէ ի՞նչ է այն արժէքը որ կ'արտայայտուի արուեստի գործի մը մէջ կամ բարոյական արարքի մը մէջ:

Ըսինք նախապէս որ ժամանակակից իմաստասիրութիւնը կը յայտնաբերէ Արժէքի և Գոյութեան միեւն բարձր աստիճանի պրկում մը (tension): Թերևս ոչ մէկ հեղինակ արտայայտած է տոկոս այնքան մեծ ուժգնութեամբ որչափ Միգէլ Ունամունո Կետմիի Ողբերգականութիւնը անուան իր գործին մէջ: Արժէքը իրեն իրրեւ հիմք ունեցող իմաստասիրութեան առաւելութիւններէն զլիակաւոր պիտի ըլլայ, եթէ երբեք ան իր դիրքը արժեցնէ, այս պրկումին վերացումը: Իայց առիկա պէտք է հիմնուի իրական արժէքներու՝ և ոչ թէ Արժէքի ընդհանուր օեւ տեսութեան վրայ: Հո՞ս է որ իմացապաշտ աւանդութիւնը ամենէն շատ փնասած է իմաստասիրութեան: Այս մեթոտը իր մէջ կը պարունակէ անբազմալի վարդապետականութիւն մը (dogmatism), որովհետեւ, զանազան բարի բաներու մեր գնահատումը չի կրնար ընդհանուր ընդունելութիւն պահանջել: Մասամբ այս պատճառով է որ իմաստասէրներ խրտած են հաստատ դիրք բռնելէ արժէքի կարգ մը աւանդական կշիռներու վրայ. օրինակ՝ Գրիստոնէութեան կշիռն վրայ: Սակայն երբ կը հանդիպինք իմաստասէրի մը որ այս քայլը կ'առնէ՝ անմիջապէս իրազեկ կ'ըլլանք որ ան աւելի ոյժ և ճոխութիւն ունի իր ձեռնարկած հարցին քննութեան մէջ: Բաւական ըլլայ յիշել, իրրեւ լուսաբանութիւն, Սուլովիէֆի մեծ գործը՝ Բարիին արդարացումը: Այն իմաստասէրը որ Արժէքի յղացքը իր դրութեան կեդրոնական սկզբունքը կ'ընէ, պէտք է վարդապետականութեան վտանգը աչք առնէ եւ հիմնուի կարգ մը ջոկուած իրական արժէքներու վրայ, ջատագովելով իր ընտրութիւնը կրցածին չափ, այս կերպով պիտի չանթանձրացնալ առաւելութիւն մը որ պիտի արդարացնէ իր յանձն առած վտանգը:

Ամէն բանէ վեր՝ պիտի խուսափի երկու գծուարութիւններէ որոնք կը գտնուին իմաստասիրութեան աւանդական դրութեան մէջ: Յայտարարած ըլլալով հանգեմ թէ վարիճին բացատրութիւնը կը գտնուի վերինին մէջ, մենք հոս պիտի չյամենանք հերքելու այն տեսութիւնը թէ նիթական բաները միայն ինքնագոյ են (self-subsisting), և թէ՛ արժէքները աւելի կամ նուազ անորոշ ձեւով կուգան անոր վրայ աւելնալ: Վերի յայտարարութիւնը կրկնելով, պիտի պնդենք որ բարձրը աւելի մօտ է ինքնագոյ ըլլալու, մինչ Բարձրագոյնը միայն պիտի չառնէ որ Աստուած անորոշաբար տատանի ընդ մէջ Իր պաշտօնին՝ իրրեւ գոյութեան տիեզերական հիմքը՝ և իր ետքէն կատարուած կապակցութեան տիեզերքի հետ՝ իրրեւ համագումարը կամ իրագործումը անոր արժէքներուն: այլ վստահօրէն պիտի հաստատենք թէ Ի՛նք է միակ ինքնագոյ էակը, որ կայ բացարձակապէս անկայս բոլոր ուրիշ բաներէ, որուն հրճուանքին համար՝ և որուն արարչագործ գործունէութեամբը ստեղծուած է ամէն ինչ և ստեղծուած էր: (*)

Գրեց՝
ՎԻԼԻԵՄ ՏԵՄԲԵԼ

Հայացուց՝
Շ. Վ.

(*) Այս՝ եւ անոր շարունակութիւնը եղող մտադրութեամբ քաղմանութիւնն է Եօթի Արեւիսկայտոս Վիլիւմ Տեմբելի Christiana Veritas (Գրիստոնէ և Զօմարտութիւն) գործին Ա. Գլուխին:

